

1980 SONRASINDA TÜRK SOSYOLOJİSİNDE DEĞİŞEN TEMALAR ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER*

SOME OBSERVATIONS ON CHANGING TOPICS IN TURKISH SOCIOLOGY AFTER 1980

Yrd. Doç. Dr. Ufuk Özcan

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Özet: Bu makale, Türk sosyolojisinde 1980'lerden itibaren gerçekleşen farklılaşma ve değişim konusunda bazı tespitlerde bulunmayı amaçlamaktadır. Sosyoloji literatüründe önceki dönemde yaygın olarak görülen konular ve yaklaşım tarzları 1980'lerin ortalarından itibaren aşınmaya ve terk edilmeye başlanmıştır. Batılı modernleşme teorilerine özgü üretim/iktisat/endüstri/kalkınma eksenli açıklamalar ve ulusal-evrensel gerilimine dayalı yaklaşımlar gözden düşmüştür. Bunun yerine sosyolojide tüketimi, kültürü, geleneği, tekil olanı vb. öne çıkaran açıklamalar hakim olmuştur.

Anahtar Kelimeler: 1980 sonrasında Türk sosyolojisi, paradigma değişimi, modernite, postmodernite

Abstract: This article aims to determine in respect of the differentiation and change that have occurred in Turkish sociology since 1980's. The subjects and approaches that were widely used previously, have been worn out and abandoned since the mid 80's. The production/economy/industry/improvement focused descriptions that are special to Western modernization theories and the approaches based on national-universal conflict have fallen out of repute. Instead, the descriptions that put forward the consumption, culture, tradition and singularity etc. in sociology have prevailed.

Key words: Turkish sociology after 1980, paradigm shift, modernity, postmodernity

---

* Bu yazı, 26 Aralık 2008de Ertan Eğribel ve bölüm seminer öğrencilerimizin katılımıyla gerçekleşen "Baykan Sezer Çalışma Günleri 7: Sosyolojide Yeni Gelişmeler ve Türkiye" konulu toplantıda yaptığım konuşmanın metnidir.

Türkiye’de sosyoloji başlangıçtan bu yana içinde birbirine zıt akımların yer aldığı farklı mecralarda gelişme göstermektedir. Yüzeyde gözükken bu zıtlıklar yanında elbette ortaklıklar, örtüşmeler de söz konusudur. Akımlar kolaylıkla ekolleşmelere dönüşerek birbiriyle kesişmeyen, birbirinden kopuk bir tarzda gelişme seyri izlemekte; ancak ortak yönler göz ardı edilmektedir. Çoğu zaman da sosyologlar birbirlerinin çalışmalarına karşı kayıtsızdırlar. Bu duruma yol açan çeşitli öznel nedenler bulunmaktadır. Fakat en önemli nedenlerden biri, Türkiye’de sosyolojinin Batı sosyolojisine bağımlılığıdır. Teori, model ve kavramlar Batı’dan aktarıldığı için yerli sosyologların farklı bir yaklaşım getirebileceği beklentisi söz konusu bile değildir. Üstelik, genel-geçer kalıpların dışına çıkan farklılaşmalar garipsenmektedir de. Kimi durumda sosyologlar camialar oluşturarak belirli bir Batılı sosyoloji okulunun veya düşünürün izleyicisi konumunda çalışmalarını sürdürmektedirler. Türkiye’nin Batı’daki yeni gelişmelere duyarlılığı güçlü bir ülke oluşunun bilim ve düşünce alanında da yansımaları, sonuçları vardır. Sosyologlarımız Batı’da sosyolojinin gündeminin ve yaklaşım biçimlerinin değişmesi karşısında oldukça hassastırlar. Türkiye’de sosyoloji alanında yapılan çalışmaların izi sürüldüğü takdirde, 10’ar-20’şer yıllık zaman dilimleri içinde yaşanan çarpıcı değişim görülebilir. Buna bağlı olarak sosyoloji akımları ve çalışmaları da bir gelenek oluşturmaya elverişli, istikrarlı bir çizgi izlememektedir.

Bu makalede, Türk sosyolojisinde 1980’lerden itibaren meydana gelen farklılaşma ve değişim konusunda bazı tespitlerde bulunmaya çalışacağız. Aslında farklılaşma ve değişimin belirtileri sadece sosyoloji alanında değil, genel olarak toplumsal düşüncede gözlenmektedir. Sosyoloji literatüründe önceki dönemde yaygın olarak görülen konular ve yaklaşım tarzları 1980’lerin ortalarından itibaren aşınmaya ve terk edilmeye başlanmıştır. En başta da Marksist tez ve argümanlar sosyolojideki eski cazibesini, gücünü yitirmiştir. Bu gelişmede askeri darbenin oynadığı rolü göz ardı etmemek gerekir. 1960 askeri darbesi nasıl Türkiye’de sosyolojinin ve sosyal bilimlerinin güzergâhında hatırı sayılır bir farklılaşmaya yol açmışsa, 1980 askeri darbesi de benzer bir farklılaşmaya, kopukluk ve kesintiye yol açmıştır. Bu iki olayın sosyolojik/toplumsal teori açısından doğurduğu sonuçlar arasındaki belki de önemli bir fark, ilkinde Marksizmin sosyolojiye duhul etmesi, ikincisinde ihraç edilmesidir. Konuyu öncelikle bu açıdan değerlendirmekte fayda bulunmaktadır. Türk sosyolojisinde iki önemli, ayırt edici kırılma noktasının başlangıç tarihleri 1960 ve 1980’dir. Sosyal bilimlerde Marksizmin geri

çekişine bağlı olarak 1980 öncesi döneme damgasını vuran iktisat ve siyaset temelli bakış açısı ve terminoloji neredeyse tamamen terk edilmiştir. Sosyolojide sınıf/tabakalaşma, toplumsal yapı analizleri yerine varoş ve yoksulluk analizleri; kalkınma/gelişme, refah, eşitlik, gelir dağılımı vb. sorunlar yerine farklılık/kimlik stratejileri ikame olmuştur. 70'lerde ve kısmen 80'lerde modernleşmenin iktisadi boyutları konusunda yayın yapmış sosyologlar kuşağı bugün bambaşka konularda çalışmaktadırlar. İlgileri ve yaklaşım tarzları belirgin biçimde farklılaşmıştır. Sözgeşi 1960'larda sosyologların Osmanlı tarihine, Osmanlı iktisadi ve toplumsal yapısına gösterdikleri ilginin bir benzerine bugün tanık olunamamaktadır. Sosyoloji çalışmaları tarihten, tarihsellikten kopmuş, güncel olana, "bugün"e yönelmiştir. Kaba bir gözlemlerle yetinecek olursak, Türkiye'de 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca sosyolojide ve genel olarak sosyal bilimlerde iktisadi kalkınma sorunları gündemin başlıca konuları arasında yer alırken, 1980'lerden itibaren ana eğilimin kültürel ve siyasal sorunlara (özellikle de laiklik, İslâmi yaşayış, örtünme, demokratikleşme, devlet-toplum ve din-devlet ilişkileri konularına) kaydığı görülmektedir. Bu eğilim değişikliğinde dünyada ve Türkiye'de yaşanan güncel gelişmelerin izini sürmek mümkündür. Sosyal bilimlerde görülen bu değişimin, kendi başına ele alınamayacağını, dünyada gerçeklik kazanan yeni eğilimlerin bir sonucu olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. Sosyalizm alternatifinin yokluğu koşullarında Batı kapitalizminin ve onun söyleminin radikalleşmesi, egemen hale gelmesi söz konusu olmuştur. Kamuyu gözeten devletçi/planlamacı stratejiler karşısında neo-liberalizmin şampiyon ilan edilişi ve Batı toplumları arasındaki endüstriyel, siyasal, teknolojik vb. rekabetin eski önemini yitirmesine bağlı olarak endüstri-temelli toplum tartışmaları da son bulacaktır. Sosyolojik araştırmada "üretim" ve "emek" olgularının yerine "tüketim" ve "boş zaman" olguları önem kazanmıştır. Öte yandan modernleşme teorilerine yönelik giderek güçlenen eleştirel bir dalga gözlemlenmektedir. Sosyolojiyi/sosyal bilimleri "post-endüstriyel toplum"un sorunları kuşatmıştır. Yeni dönemde sosyologların odaklandığı başlıca sorunlar "demokrasi", "özgürleşme", "sivilleşme", "çokkültürlülük", "küreselleşme", "yerelleşme" vb. olmuştur. Bu konularda getirilen yeni açılımlar dünyadaki gelişmelerden hiç de bağımsız değildir. Söz konusu açılımlar Batı dışı dünyaya yönelen zorlama ve müdahalelerin ana gerekçesini oluşturacaktır. Buna karşılık Batı'nın bu stratejisinin Batı dışı toplumlara yeni gelişme imkânları sağladığı kuşkuludur. Aksine, doğurduğu sonuçları itibariyle demokratikleşmenin, özgürleşmenin, gerçek bir küresel bütünleşmenin vb. önünü tıkadığı bile iddia edilebilir.

“Dünyayla entegrasyon” ve “transformasyon” tabirlerinin popülerlik kazandığı 1980’ler Türkiye’inde ulus-devlet mirası da sorgulanmaya başlanmıştır. Toplumsal gelişmenin önünde engel olarak görülen başlıca unsurların modern ulus örgütlenmesi (üniter devlet ve onun yekpare toplum tasarımı), devletçi/planlamacı/himayeci siyasetler vb. olduğu düşüncesi siyasal jargonda olduğu gibi sosyoloji çalışmalarında da ifadesini bulmuştur. Modern sosyolojide egemen olan toplum (ulus-temelli holistik toplum) tasavvurunun dönüşümü ile Batı dışı toplumlarda yaşanan ulusal-toplumsal parçalanma riskleri örtüşmektedir. Sosyolojide ulus kavramı bir referans kaynağı olmaktan çıkmış, ulus-altı parçalar (cemaatler ve etnisiteler) öne çıkmıştır.

1990’lardan itibaren İslâmi hareketin siyasal taleplerin ötesine geçen kültürel taleplerle ortaya çıkışı ve yeni bir anlayışla şekillenmesi de sosyologların ilgilerini bu alana yöneltmelerinde etkili olmuştur. Solun ezilişinin/geriye çekilişinin yol açtığı boşluk ortamında İslâm gündelik toplumsal pratiklerde göz doldurmaya başlamıştır. Bu gelişme sosyoloji alanında İslâm/oryantalizm, din/modernleşme, kimlik/aidiyet eksenli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Kapsamlı bir çeviri-yayın faaliyetiyle eşzamanlı gelişen bir olaydır bu. Gündeme damgasını vuracak olan telif çalışmalar sosyologlardan gelmiştir. İki sosyologumuzun, Şerif Mardin ve Nilüfer Göle’nin din ve modernleşme ilişkisini sorgulayan verimli çalışmaları çeşitli toplum kesitleri üzerinde de kayda değer yankılar uyandırmıştır. Gerçi dinin Türk toplumu üzerindeki etkileri konulu çalışmalara yönelik Türk sosyolojisi için yeni bir gelişme değildir. Konuya ilgi Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü’ye kadar geri götürülebilir. Hilmi Ziya Ülken, Niyazi Berkes, Muzaffer Sencer, Cahit Tanyol gibi sosyologlarımız da çeşitli boyutlarıyla konuya ilgi göstermişlerdir. Ancak 1980’lerle başlayan dönemde konuya yaklaşım tarzları oldukça farklılaşmıştır. Şerif Mardin ve Nilüfer Göle’nin çalışmaları örneğinde bu belirgin değişimi görmek mümkündür.

Şerif Mardin, 1980 öncesi dönem bir yana, 1980’lerden itibaren sosyolojimizde ağırlık ve etkisini sürdüren bir sosyologumuzdur. Çalışmalarına bütünlüklü olarak bakıldığında, yaklaşık son 20-25 yıl içinde yazdıkları önekilerden ayrı değerlendirmeyi gerektirmektedir. Mardin’in yeni çalışmaları İslâm’ın Türk toplumu içindeki deneyimlenmesi ve algısı üzerine odaklanmıştır. Mardin, 1990’larda İslâm araştırmalarının arttığı bir dönemde, davranış bilimleri ve siyaset sosyolojisi eksenli çalışmalarından kısmen uzaklaşarak din sosyolojisi alanına yönelmiştir. Bu çalışmalarında izlediği yaklaşım ilgi çekicidir. Klasik

toplumsal teoride kökleşmiş önerme ve tezlerin ötesine geçerek modernleşme ile İslâm arasında pozitif bir ilişki kurmaktadır. Said Nursi üzerine çalışmasında Nurculuk düşüncesinin modernlikle iç içeliğini, uyumluluğunu vurgulamaktadır. Kurtuluş Kayalı'nın ifadesiyle Mardin, kapitalizmin gelişmesine paralel olarak dinin toplum üzerindeki etkisinin azalacağını savunan yaygın anlayışa aykırı olarak, dinin Türk toplumunda önemli bir sosyal işlev taşıdığını açıkça belirtmektedir. "Bir anlamda Mardin'in din konusundaki çalışmalarını iki dönemin din üzerine sosyolojik çalışmalarından ayıran önemli farklılıklar vardır."¹ Mardin'in çalışmaları 1980'lerden itibaren din ve siyaset ilişkisi üzerinde yoğunlaşmaya başlar. Din olgusu sosyal bilimcilerin ilgi alanına girmeye başlamıştır. Din ve modernlik ilişkisini sorgulayan araştırmalar adeta altın dönemini yaşamaktadır. Bu gelişmede elbette İslâmi canlanmanın payı büyüktür. İslâm'a farklı bir bakış, Weber'in Protestanlıkta gördüğü cevhere benzer bir yakıştırma söz konusudur. İslâmi çevrelerde Protestanlık ve İslâm ya da demokrasi ile İslâm arasında kurulan bağ (Medine Vesikası) boşuna değildir. İslâmi entelektüellerin din ile modern yaşam arasında kurulan ilişkiye sıcak bakmalarının anlaşılır sebepleri bulunmaktadır. Din onların gözünde toplumsal gelişme için imkânlar sunabilirdi. Böyle bir zihinsel arka planda Şerif Mardin din konusundaki klasik bilimsel tezleri sorgulayarak aykırı yorumlar geliştirmiştir. Modernleşme sürecinde dinin toplum üzerindeki etkisinin zayıflayacağı şeklindeki klasik tezi benimsememekte, bu tezin tam aksini savunmaktadır. Din ve modernliğin zorunlu olarak birbiriyle çatışan olgular olmadığı, bunların birbirleriyle eklenilebileceği görüşüne tutarlı bir açıklama getirmektedir. Bediüzzaman Sadi Nursi üzerine çalışması bu varsayım üzerine dayanmaktadır.

Türkiye'de 1980 sonrası İslâmi canlanma üzerine çalışmalarıyla dikkat çeken bir başka sosyologumuz Nilüfer Göle'dir. Meseleyi farklı boyutlarıyla; gelenek, mahremiyet, örtünme, modernlik vb. açılarından ele almıştır. *Modern Mahrem*, pozitivist-modernist çevrelerin dine yönelik hakim bakış açısını ihlal etmektedir. Sosyolojideki pozitivist geleneğe karşı duruş Göle'nin ilk çalışmasında da görülmektedir. *Mühendisler ve İdeoloji*, bir anlamda pozitivizmin Türk modernleşme tarihi içindeki yeri ve rolüyle bir hesaplaşma girişimidir. 1970-80 arasında biçimlenen toplumsal mühendislik zihniyetini ve pratiklerini masaya yatıran Göle, dikkat çekici eleştirel değerlendirmelerde bulunmaktadır. 1980 sonrası dönemde pozitivistliğe, toplum mühendisliğine,

¹ Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 157.

tümelci ve nomotetik (genelleştirici, yasa koyucu) bilim anlayışlarına yönelik eleştirelilik başka sosyologlarımızın çalışmalarında da göze çarpmaktadır. Evrenselci, tümelci bilim paradigması giderek gözden düşmekte; tarihselci, tikelci, hermenötik, idiografik (somut, tekil, ünük olana göndermede bulunan) bilim paradigması sahneyi doldurmaktadır.

Sosyologlarımız Fransız kaynaklı toplumsal teorinin etkilerini yeni dönemde de taşımayı sürdürmüşlerdir. Alain Touraine'den mülhem çalışmalarıyla Nilüfer Göle² (*Modern Mahrem ve Melez Desenler*), Deleuze ve Guattari'den mülhem çalışmalarıyla Ali Akay (*Tekil Düşünce* vd.) sosyolojide yeni açılımlara kaynaklık etmişlerdir. Akay'ın *Tekil Düşünce* adlı çalışması, 1960'ların sonlarından beri yeni bir biçim almaya başlayan Fransız toplumsal düşüncesini derli toplu biçimde tanıtmaya yolunda bir girişimdir. Türk okuru post-yapısalcılıkla, Foucault, Derrida, Deleuze, Guattari ve Touraine'in çalışmalarıyla 1990'larda tanışmıştır. Ali Akay'ın *Tekil Düşünce* ve *Minör Politika* adlı kitapları ile Nilüfer Göle'nin *Modern Mahrem ve Melez Desenler* adlı kitapları gerek kullandıkları dil, gerekse yaklaşım tarzları itibarıyla Türkiye'deki klasik sosyoloji literatüründen belirgin bir farklılıkla ayrılmaktadır.

Nilüfer Göle'nin tartışılması gereken önemli kavramlarından biri de "Batı dışı modernlikler" kavramıdır. Bu kavramıyla sosyolojideki modernleşme literatürünü tersine çeviren Göle, modernleşmenin tek tip olmadığı, çoğul görüntülerle yaşantılandığı görüşündedir. Bu, modernleşmeyi daima Batı'nın tekelinde gören ve Batı'yı merkeze alan tek-tip, klasik modernleşme kuramlarına aykırı bir yaklaşımdır. Batı dışı modernlik kavramı, bugüne dek Türk sosyologlarında karşılaştığımız hâkim modernleşme kavrayışının içini boşaltmaktadır. Modernleşmenin kıstaslarını belirsizleştiren bu yaklaşım son dönemde gündeme gelen yeni tartışmalarla bağlantılıdır. Batı'da, Batı toplumlarını Batı dışı toplumlardan farklılaştırma yönünde güçlü eğilimler ortaya çıkmıştır. Batı, modern çağda görülenin aksine, kendi dışındaki dünyayı modernleştirme misyonunu, öncülüğünü sahiplenmeye yanaşmamaktadır. Fiili olarak da dışlayıcı bir tutum geliştirmiştir. Dolayısıyla Batı'nın benzersizliğinin ilan edildiği, evrensellik iddiasından vazgeçildiği bir dönemde, modernliğin birçok yolu olabileceği tezi ile Batı dışı toplumların kendine özgü bir

² Göle ilk çalışmalarını 1980'lerin ortalarından itibaren vermeye başlamıştır. Doktora tezinin kitaplaşmış hali olan *Mühendisler ve İdeoloji*'nin Türkçede ilk basımının tarihi 1986'dır.

modernleşme deneyimini yaşayabilecekleri yolundaki tezler örtüşmektedir. Başka deyişle, yakın bir geçmişe kadar modernliğin sadece Batı'ya özgü ve evrensel olarak tasarlanmış bir proje olduğu düşünülürken, bugün Batı dışında kalan birçok toplumun kendilerine göre (Batılılaşmadan) modernleşmenin yollarını bulmuş oldukları görüşü öne çıkmaktadır. Modernleşme eylemi, Batı örneğinde, Batı'yı izleyerek (muasır medeniyet seviyesi) ulaşılabilecek bir deneyim olmaktan çıkmıştır. Bu görüşlerin, Batı'nın kendisini evrensel tek bir model olarak sunmaktan vazgeçtiği, daha doğrusu "evrenselciliğin sonu"nun ilan edildiği, tekilliğin, yerelliğin ve farklılığın kutsandığı son dönemde giderek yaygınlaşması anlamlıdır. Batı dışı modernlik kavrayışı, Batı dışı toplumları Batı'dan dışlamaya, farklılaştırmaya ve tecrit etmeye izin vermektedir. Dolayısıyla "Batı dışı modernlikler" yaklaşımının Batı egemenliğinin günümüzde aldığı biçime aykırı bir duruşu temsil ettiği kuşkuludur. Yeni sosyoloji konuları ve paradigması bu tarzda biçimlenmektedir.

Pozitivizm eleştirilerine bağlı olarak sosyal bilimlerin ve sosyolojinin dili de büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Elbette haklı gerekçelerle doğa bilimlerine özgü, kesinlik bildiren, matematiksel dilden tamamen ayrıksılaştıran bir dildir bu. Dilin kullanımıyla ilgili yeni eğilimin sonuçlarından biri, sosyolojide yorumun, retorik, "erudition"un, formalizmin hakim olmaya başlamasıdır. Ancak kantarın topuzu bir hayli kaçmıştır. Sanatsal ifade biçimlerine yaklaşan, şiir, edebiyat, mitoloji ve ritüele açılan, daha esnek, bilgiyi aşırı göreceleştiren, nedensellikten uzak, betimlemeye dayalı bir anlatım tarzı hükümferma olmuştur. Adeta dilde bir zanaat işçiliği söz konusudur. Mazrufa değil zarfa bakan, olguları-olayları açıklamaktansa betimlemeyi yeğleyen, zevahiri kurtarmaya yönelme eğilimi, yani 1960-70'lerin sosyal bilim literatüründe çokça eleştirilen formalizm entelektüel etkinliğe yön vermeye başlamıştır. Bilimde "yasa" fikrinin içi boşalmıştır. Açıklamadan giderek uzaklaşma, hakikat ve kesinlik anlayışından yoksunlaşma söz konusudur. Yeni kuşaktan bir sosyologumuzun bir sözü bu açıdan anlamlıdır. (Doğa bilimlerinin tesirinden kurtulan) Sosyolojinin sanata, sanatın da sosyolojiye hiç olmadığı kadar yaklaştığını ifade etmektedir. Özgünlüğün yerine esinlenme, kolektif bilincin yerine aşırı öznelik geçmiştir. İletilmek istenen bilginin yanı sıra onunla ikinci dereceden ilgili veya ilgisiz başka birçok yan bilgi de bilimsel yazına dahil edilmektedir. Bir diğer dikkate değer nokta ise, bilgi iletiminin kesin sınırlarla sonlandırılmayıp, yeni çağrışımlara yol açacak şekilde bir esnekliğe, açık uçluluğa sahip olmasıdır. Kısacası sosyal bilimlerin dilinden açık-seçiklik,

kesinlik, nesnellik, basitlik, doğruluk, gerçeklik, genel geçerlilik gibi ilkeler tahtından indirilmiştir. Pozitivizme yönelik tepkiler elbette haklı gerekçeler içermektedir, ama bu kez karşımıza tamamen bambaşka bir manzara çıkmaktadır. Mevcut manzara, topluma ilişkin “gerçeklik” bilincinin maruz kaldığı değişmeyi, bir algı çarpılmasını belirgin biçimde ortaya koymaktadır.

1990’lı yılların başları, küreselleşme ve postmodernizm üzerine tartışmaların tüm hızıyla başladığı ve gündemi belirlediği yıllar olarak anılacaktır. Küreselleşme çıığının bir sonucu olarak liberal söylemin toplumsal teoride başat hale geçtiği görülmektedir. Başlangıçta şekilsiz, tekil ifade ve görünümüleriyle toplumsal teoriye nüfuz etmeye başlayan postmodernizm ise küreselleşme akımının yanı başında bir sapak, bir patika olarak belirmiştir. Reel sosyalizmin çöküntüsü üzerine kendi meşruiyetini kuran liberal söylem, küreselleşme teorisi ve postmodernizm aracılığıyla, sadece güncel siyasete değil, akademik çalışmaya da damgasını vurmuştur. Toplumsal teori gündelik toplumsal pratiklere paralel biçimde gelişmektedir. Küreselleşme tartışmaları ile birlikte, dünyada ve Türkiye’de genel geçer bir eğilim olarak “kültürel melezlenme” perspektifleri gündeme gelmiştir. “Küçük bir köy” haline gelen dünyada fikirler, inançlar, değerler, insanlar, sermaye, mallar vb. herhangi bir kısıtlanma olmaksızın, “özgür bir diyalog ortamı içinde” dolaşacaktır. Dünya ve toplumsal mekân tekleşmiştir. Melezlik, Soğuk Savaş dönemi sonrasına ait büyük kutuplaşma ve bölünmelerin (başta sağ ve sol olmak üzere) sonunu haber veren bir kavramdır. Bunda reel sosyalizmin modernliği üretmekte fiilen başarısız olmasının büyük payı olduğu bir gerçektir. Solun geri çekilişinin açtığı boşluğu, liberalizmin zaferini mutlaklaştırmaya yönelik yeni açıklama modelleri kaplamıştır. Küreselleşme bağlamına uyumlu bir biçimde ideolojilerin son bulduğu tezi de gündeme gelecektir. Birbirine kutup oluşturan görüşlerin eklenerek uyumlu bir dünya düzeninin yaratılacağı fikri gündemi doldürmüştür. Bu tezlerin en çarpıcı biçimde görünürlük kazanması, neo-liberal değerlerin rakipsiz bir biçimde toplumsal teoriye/tasavvura nüfuz etmesiyledir. Küresel dünya, akışkan bir dünyadır; bilinen sınırlar ortadan kalkmıştır. Göçler, göçebe yaşam, ulus-aşırı hareketlilikler yüzyıla damgasını vuracaktır. Bireyler için varoluş ve yaşama mekânı ulusal sınırlar değil, dünyadır. Batı küreselleşmesinin, dünyanın köye dönüştüğü bu çağda farklı, çoğul kültürler/kimlikler arasında bir diyalog ve karşılıklı etkileşim imkânı yarattığı öne sürülmektedir.

Böylece, Türk toplum düşüncesine damgasını vuran 1970'lerin toplumcu, kurtuluşçu, kitlelere seslenen, eşitlikçi ve dayanışmacı yaklaşımları geride kalmıştır. Perspektifler giderek bireyci, tikelci, farkçı ve rekabetçi özellikler sergilemektedir. Aşırı bireyselleşme ve tekillleşme telkini şüphesiz kapitalizmin tüketim kültürüyle bağlantılıdır. Bu gelişmenin kültürel yaşamda da çok çeşitli, çok boyutlu görünümleri olacaktır. En başta, kültürel ürünler çatışmacı, muhalif ve eleştirel boyutunu yitirmiş; uzlaşma, uyum ve eğlence unsurları ön plana çıkmıştır. 2000'lere gelindiğinde bu eğilimler yaygınlaşıp radikalleşecektir. Ancak küreselleşmenin onca vaatlerine rağmen, yeryüzündeki en geniş toplum kesitlerinin hayal kırıklığı ve yaşadıkları sorunların giderek derinleştiği görülmüştür. Toplumlar, birlik ve dayanışma imkânından, eşit ve alternatif gelişme olanaklarından yoksun bırakılma, dinamizmlerini yitirme, etnisite/aşiret/mezhep ölçeğinde bölünerek yalnızlaştırılma riskini paylaşmaktadırlar.

* * *

Batı'da başlayan post-endüstriyel, postmodern ya da enformatik toplum tartışmalarına bağlı olarak son dönemde Türk sosyolojisinde de kavramlar dünyası ve açıklama modelleri çeşitlenmiş, zenginleşmiştir. Sivil toplum, gelenek, merkez-çevre ilişkileri (Mardin), Batı dışı modernlik, özgürleşim, demokrasi, melezlik (Göle), tüketim, boş zaman, flâneur'lük, tikellik, yapışökümü (Akay) vb. Sosyolojide referanslar, kavramlar ve bakış açılarındaki değişim çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır. Türkiye açısından değişmeyen şey, kavram ve açıklamaların yine Batı'dan ithal edilmesidir. Bu bakımdan bir değişiklik söz konusu değildir. Bir başka açıdan bakılırsa, Batılı toplumsal teorinin çerçevesi de köklü bir biçimde değişmemiştir. Modern çağ toplumsal düşüncesine egemen olan "geleneksel" ile "modern", "kırsal" ile "kentsel", "tarımsal toplum" ile "endüstriyel toplum", Doğu ile Batı arasındaki ayrıştırmaya benzer bir ayrıştırma günümüzde "modern" ile "postmodern" arasında yapılmaktadır. Kartezyen düalizm Batı sosyolojisinde son bulmuş değildir, örtük olarak içerilmeye devam edilmektedir. Öte yandan Batılı modern toplum teorisine özgü ırk, ulus, sınıf paradigmalarına, toplumu kütle/kitle olarak algılayan/tasavvur eden yaklaşımlara (kitle toplumu anlayışı ya da sosyalizm/kolektivizm) karşılık bugün postmodernitenin farkçı anlayışına dayalı olarak etnisite, cemaat, cins, azınlık paradigmatları, toplumu sonsuz tekillikler ve farklılaşmalar itibariyle tasavvur eden/algılayan yaklaşımlar, aşırı bireyselliğe dayalı parçalı toplumu anlayışı geçer akçe olarak görülmektedir. Son dönemde

Batı'da sosyal bilimler alanında büyük ilgi gören İslâm-Batı ayrımı da (geçmişteki Hür Dünya-Demirperde ülkeleri ya da Birinci-İkinci-Üçüncü Dünya ülkeleri ayrımlarına benzer bir biçimde) üstünlüğün Batı lehine sürdürülmesinin bir veçhesini oluşturmaktadır.

1960'lar ile 2000'ler arası dönemde Türkiye'de sosyoloji alanında güncel, dolayısıyla kalıcı olmayan, menzilsiz temayüllerin dışında kalan ve süreklilik taşıyan başka bir mecra daha bulunmaktadır. Etkisini uzun vadede sürdüreceği gibi gözüken bu mecranın değerlendirilmesi ayrı bir çalışmanın konusudur. Türk sosyolojisi gündelik sorunlardan, gelip geçici temayüllerden uzaklaştıkça ana akımlara kapılmaz, kısıtlamalardan kendisini kurtararak özgürleşebilir.